

TRIBUNA

Mèxic i els 43+ desapareguts

Carlos Martín Beristain

Metge especialista en atenció a víctimes d'un conflicte

El cas de la desaparició dels 43 estudiants normalistes d'Ayotzinapa, a Mèxic, i l'homicidi de tres més, així com d'altres tres persones la nit del 26 i 27 de setembre de 2014 a la ciutat d'Iguala (Guerrero), i les ferides a molts d'altres –alguns dels quals molt greus– va suposar un toc d'alerta a la consciència del país i del món. El dolor i sofriment dels familiars, que es van mobilitzar des de l'inici per a la recerca i la investigació dels fets, i la negociació i obertura inicial de Mèxic davant de la Comissió Interamericana de Drets Humans (CIDH), va portar a crear un mecanisme nou d'assistència tècnica i coadjuvència nomenat per la CIDH amb un triple mandat: suport en la investigació dels fets, recerca dels desapareguts i atenció a les víctimes i familiars. L'anomenat Grup Interdisciplinari d'Experts Independents (GIEI), on vam ser nomenades cinc persones, va ser creat com a conseqüència d'aquesta ferida, i va realitzar durant dos períodes de sis mesos, la seva feina per ajudar a guarir-la (de març de 2015 a abril de 2016).

En el seu treball, el Grup va publicar dos voluminosos informes que retien compte de la seva investigació, les recerques i l'acompanyament a les víctimes. El GIEI va assenyalar que l'empatia constitueix una eina fonamental per al suport als familiars que viuen aquesta tragèdia i per a la mateixa investigació dels fets. Per això va recollir també la veu i experiència dels familiars als seus informes.

“Jo el que puc dir ara, allà on sigui el meu germà, és que tingui força i que tingui l'esperança que aviat el trobarem. I si torna el meu germà amb vida, seré molt feliç, amb el meu fill, amb la meva esposa, tota la meva família. Ho agrairé a Déu i a totes les persones que ens han donat suport. Encara que si va perdre la vida, també agrairé a tota la gent. Però he de ser positiu mentre no hi hagi proves. I aquí he d'estar amb els pares i lluitar, trobar-los”.

D'altra banda, els informes van posar de manifest que el que es va anomenar "Veritat Històrica" no tenia suport en les proves i la investigació realitzada. Aquesta versió havia estat reivindicada pel Procurador General de la República, Murillo Karam, que assenyalava que els joves van ser confosos amb narcotraficants, assassinats en un abocador, cremats i carbonitzats a cel obert i les seves restes llençades a un riu per un càrtel del narcotràfic.

“ Els casos de desaparició forçada són legalment delictes continus que no es poden tancar, com no es tanca el dolor de les víctimes i familiars ”

La nostra investigació va constatar que els joves no van anar a boicotejar cap acte polític, ni formaven part ni estaven infiltrats en cap grup del crim organitzat, com s'havia dit. No hi ha cap evidència d'això. Els joves volien agafar autobusos per anar a la commemoració de la matança de Tlatelolco de 1968 a la ciutat de Mèxic. Els fets de la nit d'Iguala van produir prop de 180 víctimes directes, incloent els 43 desapareguts, i van tenir lloc a nou escenaris diferents amb trets d'armes de foc i violència, durant 4 o 5 hores, i amb participació directa de tres cossos de policia municipal d'Iguala, Cocula i Huitzucó. Diferents nivells d'autoritats tenien informació de l'arribada dels normalistes als afores, primer, i a la ciutat d'Iguala, després, incloent policia estatal, ministerial, federal i l'exèrcit, per la qual cosa no van ser confosos amb narcotraficants. La detenció dels estudiants es va produir mentre dos agents d'intel·ligència de l'exèrcit monitoraven el que estava passant.

La versió oficial assenyalava que els joves havien agafat quatre autobusos, però la investigació del GIEI va mostrar que s'havia omès l'existència d'un cinquè autobús; això es va ocultar i posteriorment es va tergiversar la investigació sobre l'esmentat autobús. A partir d'informació pública del Departament de Justícia dels Estats Units descobrim un cas en què es traficava amb heroïna d'Iguala a Chicago amb autobusos de passatgers prèviament modificats. Per al GIEI, l'única hipòtesi que explica un atac d'aquestes dimensions és que els joves es van emportar, sense saber-ho, una cosa molt

més important que uns autobusos. Probablement es van emportar aquest cinquè autobús carregat d'heroïna o diners, la qual cosa explicaria el nivell de l'operatiu dirigit a no deixar sortir els busos, i l'agressió creixent contra ells.

“ La veritat pot ser incòmoda, però és guaridora ”

Un altre element clau va ser l'explicació del destí final dels normalistes donada per l'Estat. Després de la realització d'un estudi científic sobre la dinàmica del foc realitzat pel doctor Torero, el GIEI va assenyalar que la crema massiva de 43 cossos a l'esmentat escenari a cel obert i en 16 hores, no va ocórrer. Que les dades científiques de la quantitat de llenya, nivell d'impacte al lloc, temps, tipus de pira, fotografia satel·litària, proves de foc, testimonis, etc. mostraven que allò que es descrivia en les declaracions d'alguns inculpats era impossible. L'esmentada conclusió va rebre suport posteriorment per un altre peritatge dut a terme pel prestigiós Equip Argentí d'Antropologia Forense. Com a conseqüència es va assenyalar la necessitat de reprendre línies d'investigació. Els inculpats acusats de formar part del crim organitzat, a partir de les declaracions dels quals es va construir aquesta versió, tenien tots seriosos indicis de tortura, segons un estudi realitzat pel GIEI avalat per l'International Rehabilitation Center for Victims of Torture de Dinamarca (IRCT).

Finalment, el GIEI va descobrir, revisant enregistraments de vídeo d'aquells dies, que la bossa trobada al riu San Juan amb una resta òssia corresponent a un dels normalistes desapareguts, Alexander Mora, havia estat manipulada, altres bosses havien estat mogudes i l'escenari del riu, alterat el dia abans que “es descobrís” oficialment; el GIEI va descobrir també que hi havia participat el cap de l'Agència d'Investigació Criminal, Tomás Zerón, i que tots aquests fets no tenien cap suport legal ni es trobaven a l'expedient.

A mesura que la investigació del GIEI avançava i es feia públic el primer informe, va començar tanmateix una campanya en alguns mitjans de comunicació i personatges coneguts a Mèxic en contra del Grup. Quan no es poden qüestionar els informes, com en aquest cas, es tracta de deslegitimar les persones. Els esmentats intents, malgrat que

van fracassar, van comportar una forta tensió per a l'equip, i mostren els interessos de persones i grups de molt poder en què no es conegui la veritat.

L'abril de 2016, després de la sortida del GIEI, es va crear un mecanisme de la Comissió Interamericana de Drets Humans per supervisar el compliment de les vint recomanacions i línies d'investigació que va deixar el Grup en el seu segon informe. L'esmentat mecanisme funcionarà amb visites periòdiques probablement fins al novembre de 2017.

“ Resoldre aquest cas pot ajudar Mèxic a trencar el cercle de corrupció-violència-violacions de drets humans que es viu al país des de fa una dècada ”

El GIEI tenia un mandat d'avaluar i donar recomanacions sobre l'atenció a víctimes i familiars. És una part molt nova, i alhora oblidada, en molts casos. La nostra experiència mostra que sí que es pot fer investigació, recerca amb metodologies científiques i una adequada atenció i centralitat de les víctimes en la investigació, sense les quals no hauríem descobert algunes proves clau, com el missatge d'un dels normalistes a la seva mare la matinada del dia 27: “Si us plau mama, m'urgeix una recàrrega”, temps després que la versió oficial el donés per mort.

El Grup va ajudar a tenir espais de relació entre les víctimes i l'Estat, construir ponts on hi havia abismes, la qual cosa va ser molt important per a ambdues parts. Tanmateix, els bloquejos a la investigació i la falta de resposta efectiva a les recomanacions del Grup han comportat més desconfiança per part de les víctimes en l'actualitat. El GIEI va alertar l'Estat i la societat mexicana que el cas es pot resoldre, que les línies proposades d'investigació són clares i que s'ha de mostrar un compromís efectiu per a la resolució i la recerca dels desapareguts. També, que els casos de desaparició forçada són legalment delictes continus que no es poden tancar, com no es tanca el dolor de les víctimes i familiars en un procés de recerca, angoixa i sofriment permanentment obert.

I que resoldre aquest cas pot ajudar Mèxic a trencar el cercle de corrupció-violència-violacions de drets humans que es viu al país des de fa una dècada.

La veritat pot ser incòmoda, però és guaridora. Davant la desesperança apresada que comporta la impunitat, el GIEI va mostrar un camí possible per a altres familiars i casos. El que suposa per a un petit grup posar les mans en aquest dolor, acompanyar les víctimes, promoure estratègies d'investigació més efectives seguint els estàndards internacionals està explicat als dos voluminosos informes Ayotzinapa I i II del GIEI. En la recerca d'un llenguatge que reti comptes de la profunditat de la història, vaig escriure després un llibre per intentar processar aquesta experiència, perquè escriure és també viure les coses en el temps en què aquestes volen ser viscudes. El llibre El tiempo de Ayotzinapa és una narració en primera persona del procés, que vol dialogar amb la frase de John Berger: “La promesa és que el llenguatge ha reconegut, ha donat empara a l'experiència que ho demanava a crits”.

Fotografia: Sarah-ji

© Generalitat de Catalunya